

oklepa meduvansko pristanišče ter se strmo spušta v morje.

Vrh grebena, pred Lješem, na ostrem ovinku tega gorskega venca, stoji frančiškanski samostan. Tja smo se napotili, da zaprosimo menihe za prenočišče.

Ob vznožju, poleg mosta smo se ustavili in določili Peharca za odposlanca, ki se je takoj odpravil po strmi rebri navzgor.

Zdelo se nam je, da čakamo nanj že celo večnost. V nekoliko smo si krajšali čas, da smo opazovali deroče valove reke Drima in onkraj mostu Lješ z njegovimi umazanimi, ozkimi ulicami ob zanikrnih, napol razpadlih kočah izlamskih Albancev.

Končno se je vendar utrgal iz grmovja po obronku Peharec in pridrčal na cesto.

Hlastno smo ga obkolili vsi trije.

Povedal nam je, da je samostan ves zaseden po srbski vojski in da mu je gvardijan, edini redovnik, dobra albanska duša, prijazen pojasnil njegov položaj ter mu napisal listek na nekega premožnega katoliškega Albanca, pri katerem bomo lahko praznovali sveti večer.

Zaukali smo od veselja in se napotili v naznačeno smer.

Pot je vodila s ceste med obrežjem in močvirjem. Ob poti je bilo zasajeno dokaj lepo sadno drevje. Dan, ki se je že nagibal v zaton, je bil lep in v nas se je naselilo uprav praznično nastrojstvo in neka že dolgo pogrešana razposajena šegavost.

Kmalu smo zagledali kočo, dasi nas je že objemal hladen večerni mrak.

Sprejel nas je besen pasji lajež. Ko smo se približali plotu, sta se zakadila dva velika, poldivja psa v ograjo proti nam, da je kar pokalo suho protje na plotu. Gorje nam, ko bi bila ograja kje popustila!

No, pa se je takoj nato odnekod iz mraka odločil neki možakar, pognal psa v neko šupo in ju zaprl.

Z umerjenim korakom se je vrnil k ograji ter nas vprašal, kaj želimo. Ko smo bili vsi z italijanščino večalimanj v poznanstvu, smo mu v tem jeziku razložili naš namen in prošnjo ter mu izročili gvardijanov listek.

Albanec ga je pozorno in počasi prečital, nato pa je odprl leseno ter nas z izbranimi besedami povabil v hišo.

Po strmih stopnicah smo prišli v prvo nadstropje, v nekako prednjo sobo in nato v glavni stanovanjski prostor.

Na strani, bolj ob steni, je bilo veliko ognjišče kar pri tleh na kamenih ploščah. Tu je tlelo nekaj debelih panjev na kupu žerjave, nad ognjem pa je visel na verigi velik kotel. O kakem pohištvu pa seveda ni bilo duha ne sluha.

Ob ognjišču je na tleh sedel neki starejši Albanec, s katerim nas je seznanil njegov sin in mu povedal namen našega obiska.

Prosili smo ga za gostoljubje na sveti božični večer, mu povedali, da smo katoliki, tani ter mu tudi pojasnili naš trenutni položaj.

Medtem je njegov sin obvestil o našem prihodu še ostale stanovalce hiše, zakaj nedolgo nato so vstopile tri pranje oblečene Albanke.

Kolikor se je dalo ugotoviti ob svitu plamena na ognjišču, so bile ženske še dokaj všečne, ker z lepoticami se Albanija ne ponaša kaj prida. Tembolj pa je vzbujala pozornost njihova zunanost. Obleka jim je bila bogato okrašena z zlatimi in srebrnimi novci.

Vstali smo in jih pozdravili.

Po albanskem običaju ženska v moški družbi nikoli ne govori; na vprašanja odgovarja le kratko. Zato so kmalu po pozdravu zopet odšle.

Medtem je starec ob ognju skuhal črno kavo in nam postregel tudi s finim albanskim tobakom.

Pogovor se je polagoma razživel in se v glavnem pletel pač o vojni in o našem položaju.

Med pogovorom pa so ženske, ki so se spet preoblekle v delovno obleko, pripravljale večerjo.

Z veliko slastjo smo končno po dolgem času, prav na sveti večer, iz velike skledе zajemali neke vrste rižot s kuretino.

Domači sin je bil kaj zgovoren in pripraven dečko in je že gledal za seboj vsaj pet in dvajset svetih večerov. Po vsem soditi, je imel tudi on v hiši svojo družino, dasi nismo opazili nobenega drobiža.

Po večerji smo se pozno v noč razgovarjali o tem in onem, dokler niso ženske prinesle iz bičja spletene preproge ter jih razprostrle po tleh. Brez posebnih uvodov in nekako boječe prijazno so nam odkazale naša ležišča.

Kmalu smo plegli vsi štirje, dočim je družina odšla iz »sobe« ali — kako bi jo nazval. Še prej pa nam je gospodinja pokazala neko lesno, izza katere je bila v tleh odtrgana deska, češ, če bi nas ponoči kaj prijemalo.

V polnsu sem čul, da so se domačini vrnili in tiho plegli vsak na svoj prostor.

Dolgo nisem mogel znova zaspati, vendar me je končno premagala utrujenost.

Toda nenadoma — moralo je biti okoli ene po polnoči — me prebudi — strel.

Prestrašen dvignem glavo in opazim ob motnem svitu ugašajoče žrjavice, kako trije možje stoje pri linah v steni s puškinimi ko-

piti ob licu in cevmi naperjenimi skozi stenske odprtine, zakaj oken soba ni imela.

Psa na dvorišču sta lajala na vse pretege. Vsi smo bili zbuzeni.

Gospodar nas je pomiril, češ, da se klatijo Črnogorci okoli hiše. Zmerjal jih je s tatovi in razbojniki in godrnjaje odložil puško v kot ter se spet vrnil k lini. Nato je nekaj naročil v albanski svojem sinu, ki je takoj odšel na dvorišče ter se kmalu vrnil, nakar so vsi spet plegli.

Toda mi štirje smo to noč prav slabo spali, celo lazice so bile zaradi omamljive toplote še posebno krvoločne.

Komaj se je svitalo, smo že vsi bili pokonci. Dobili smo črno kavo, nato pa še rakije in tobaka.

Ko se je že dodobra zdanilo, je prišlo še nekaj Albancev, brččas sosedov.

Niso sicer kazali prevelike radovednosti, vendar pa jih je zanimalo naše pripovedovanje o odstopanju srbske vojske in o našem umiku. Ko smo jim opisovali posamezne prizore, kako so vojsko njihovi rojaki prepadli z orožjem in jim povedali o pobitih Srbih, o odgnani živini, o slečenih mrtvecih itd., so v nekaki prikriti škodoželjnosti le skomizgovali z rameni, češ, Srbi so si sami krivi tega, zakaj jih niso leta 1912 pustili na miru.

Končno so nam postregli še z jedjo in v najboljšem nastroju duha in telesa smo se poslovlili. Domačini so nam prigovarjali, naj še ostanemo pri njih nekaj dni, toda mi jim dalje nismo hoteli delati napotja.

Ob slovesu je Peharec snel s svojega prsta pozlačen prstan in ga nataknil najmlajši domačinki na prst v spomin na naš božični večer v njihovi hiši.

Ta kretanja je napravila najboljši vtis na navzoče. Vse tri ženske so nas zaporedoma poljubile in v najlepšem prijateljstvu smo se hvaležno poslovlili tudi od moških.

Na sveti dan smo že bili spet v meduvanskem pristanišču med svojci in nadaljevali naše uprav cigansko življenje.

★

Ta božični večer je žena praznovala v Belgradu sama s sinom. Dobri gospod Petrovič, betežni in pohabljeni starček — revež ni dočkal konca vojne; mir njegovi blagi duši! — je pomagal moji ženi po najboljših močeh, prav tako pa tudi nekateri moji tovariši, ki so ostali v Belgradu, zlasti gosp. Krčadinac. Ti so se zavzeli, da je žena dobila prilično podporo za božič iz tajnega srbskega vladnega fonda in potem redno vsak mesec po 40 kron. Na sveti večer sta ženi delali družino gospici Milena in Radojka in pripovedovali mojemu sinčku o »tati u ratu«.

Črna kava iz prazene koruze in nekaj skromnega peciva je povelečevalo slovesnost svetega večera. V peči je plapolal ogenj iz zadnjih ostankov porušenihih drvarnic...

★

1916 na Krfu.

Pred nekaj meseci sem bil oproščen vojaške službe in premeščen iz vojnega ministrstva iz Soluna v zunanje ministrstvo na Krk.

Kar nas je bilo Slovencev na Krfu, smo se dogovorili, da bomo sveti večer praznovali v Potamosu in smo o tem obvestili tudi našega rojaka podporočnika Martelanca v tamšnjem taborišču.

Večerja v uradniški menzi pa je prekrizala v nekoliko naše račune. Gospod Ljuba Nešić, sedaj poslanik v Sofiji, je kot predsednik menze povabil vojaško godbo in priredil slovesno večerjo v počastitev katoliškega svetega večera. Slovenci smo bili: Lavrin, dopisnik petrograjskega »Novoje Vremja«, sedaj univerzitetni profesor v Angliji, kapetan Kobler, poročnik Zaplotnik, podporočnik Jelenec, Gorec in moja malenkost ter dva Hrvata.

Po večerji smo se začeli razhajati, vsi prav židane volje. Noč je bila jasna in zvezdnata. Morje je bilo čudovito mirno in v njegovi gladini je odsevala mesečina.

Kdo bi spal. Lavrin in Manojlovič sta na Esplanadi filozofirala, Kobler pa je že prej odšel — spat.

Kar nas je bilo še Slovencev, smo jo uredili kar ob obali v Potamos. Tam smo v taborišču zbudili Martelanca, ga dvignili iz šotor in odšli pojoč v vas Potamos.

Ob cesti, poleg visoke palme je stala nizka krčma. Vse je bilo mirno in v globokem spanju. S trkanjem smo prebudili krčmarja, da nam je odprl. Prižgal je oljnat svetiljko in mi smo posedli okoli umazane mize. Radevolje nam je postregel s pijačo in se umačnil, mi pa smo začeli vzbujati spomine na minule božične večere in nadaljevali do svitanja.

Ko se je zdanilo, smo se odpravili na Krk, kamor je skoraj uro hoda. Na Krfu smo bili še pri sv. maši in se potem razšli na svoja stanovanja.

Ta sveti večer je po svoji zunanosti pač nadkriljeval prejšnja dva, toda šel je mimo nas neopaženo, kakor navadno minevajo — krokarske noči. Omledno, puhlo in prazno!

★

Zena je pisala, da je denar prejela in da je praznovala sveti večer kakor lani. Zdrava sta oha, ona in sinko.

★

1917 še vedno na Krfu.

Tudi tokrat je bila v uradniški menzi slovesna večerja v proslavo katoliškega božiča kakor lani. Število Slovencev se je pa skrcilo, mislim, na vsega štiri zastopnike. To poletje sklenjena Krfska deklaracija nas je s Srbi že tesneje združila. Pod tem vtiskom so bile vse govorance.

Ves večer je deževalo, zato smo po polunoci takoj poiskali vsak svoje ležišče.

Na božični dan sem bil z večjo zbranostjo pri slovesni sveti maši v katoliški cerkvi.

★

1918 v Solunu.

V oktobru sem se vrnil iz Rima. S Krfa je vlada že odšla v Solun. Prijavil sem se na službo. Delo v pisarnah je skoraj povsem prenehalo. Določili so me z nekaterimi drugimi uradniki, da smo nadzorovali spravljane državnega arhiva v zaboje in v skladišča za poznejši prevoz v Srbijo. Obenem pa sva s Džonovičem prevzela uredništvo dnevnika »Srpski Glasnik«, kjer sta nama pomagala minister Kosta Timotijević in njegov sin. Dokler je bil Jelenc v Solunu, je tudi on bil urednik tega lista.

Nekako pred božičem smo zaključili zadnjo številko.

Stanoval sem v nekem hotelu v bolgarskem predmestju skupaj s profesorjem sarajevske gimnazije, pozneje kustosom muzeja v Sarajevu. Njegovo ime mi je ušlo iz spomina.

Bil je hud vegetarijanec. Ni užival mesa, pa tudi masti in sira ne. Kadil ni in ni pil nikakih opojnih pijač. Kuhal si je sam na samovarju. Toda za reklamo vegetarijanstvu ga ne bi priporočal; bil je suh in upadel, govoril je počasi in narejeno. Najrajši je polegal, ali pa se sprehajal po samotnih krajih, proč od prometa.

Z njim torej svetega večera nisem mogel praznovati.

Na drugem koncu mesta, proti Mikri, je bilo še nekaj Slovencev, dasi jih je že mnogo odšlo z vojsko, ki je že prodirala v Srbijo. Zato sem iskal po mestu železniškega uradnika Vidica. Njega pa je bilo težko dobiti v Solunu. Nekako kakor bi se bil izogibal vsem znancom.

Bil je v Vodeni pri železniški četi, a je zaradi bolezni bil poslan na zdravljenje v Solun.

Proti večeru sem ga zasledil v neki »aščinici«, kamor je hodil večerjat. Dejal mi je, da se ne počuti dobro in da pojde kmalu k počitku. Poslovlila sva se in si voščila praznike. Odsihmal ga nisem več videl, niti kaj čul o njem.

V »Beli kavani« na Marsovem polju, v pristanišču, sem naletel na večjo družbo Slo-

vencev in Hrvatov. Med njimi je bil tudi neki ruski polkovnik, po rodu Sarajevčan. Pri sedni mizi so sedeli Srbi.

Oblika bodoče države in njena ureditev je bil glavni predmet razgovora. Za prestoljem kozmopolitičnem značaju najnevtrealnejše nico se je naše omizje izreklo naj bi bilo Sarajevo, ker je v sredini države in po svotlo. Srbom to ni bilo prav, in prišlo je do prerekanja.

Polkovnik, ki je sedel poleg mene, me je vprašal, kje stanujem. Ko sem mu povedal, da stanujem v hotelu onkraj mesta, v bolgarskem predmestju, me je povabil, naj grem z njim, da pri njem prenočim. Predlog sem sprejel tem rajši, ker so bili duhovi že dokaj razpaljeni.

Odšla sva brez posebnega slovesa in skoraj neopaženo.

Moj gostitelj, ruski polkovnik, je imel lepo urejeno dvosobno stanovanje na Marsovem trgu. Sam mi je postlal na divanu, za odejo pa mi je dal težak ruski kožuh.

Na mizi je razžaril oglje v pravem ruskem samovarju, in kmalu sva srkala čaj in prigrižovala sladkor.

Dolgo v noč sva se pogovarjala, zlasti o Slovincih in o njihovi vlogi v novi državi. Njegovi nazori so bili zdravi in jasni, dasi je vojaški duh prežemal vse njegove misli; moč je bil za diktaturo in strog centralizem, vendar pa je bil odločno mnenja, da bi morala vlada biti povečini v rokah Slovencev. Za Bolgare je dejal, da bodo prej ali slej, zlepa ali zgrda, v sklopu jugoslovanske države. In takrat bo šele dovršeno veliko delo zedinjenja.

Na božični dan sem bil pri sv. maši pri lazaristih. Z br. cerkovnikom, Ljubljancem, sva se spoznala že takrat, ko sem bil prvič v Solunu. Po maši mi je v zakristiji postregel s kozarcem vina, da sva malo pokramljala.

Ko sem mu omenil, da se kmalu po božiču vrnem v domovino, mi je izročil pozdrave za njegove domače, a sem, žal, izgubil naslov, sicer sem pa itak prišel v Ljubljano šele nekaj let pozneje.

In res, že naslednji dan je prispel parnik »Dubrovnik« v Solun, kamor se je vkrcal državni arhiv in z njim tudi mnogi uradniki, da se po štirih letih vrnemo iz — prognanstva.

★

Tu so torej v glavnih potezah obrisi petero božičnih dni v svetovni vojni izven domovine in rednega stanovišča.

Razmere in gon za pozabo bridkostnih občutkov ob teh ljubkih praznikih niso dopuščale notranjega zaživetja božičnih dni, a vprav v tem je veličina hrepenenja, ko človek globoko občuti vso težo tujine in osamljenosti v njej.

Valentin Rožič:

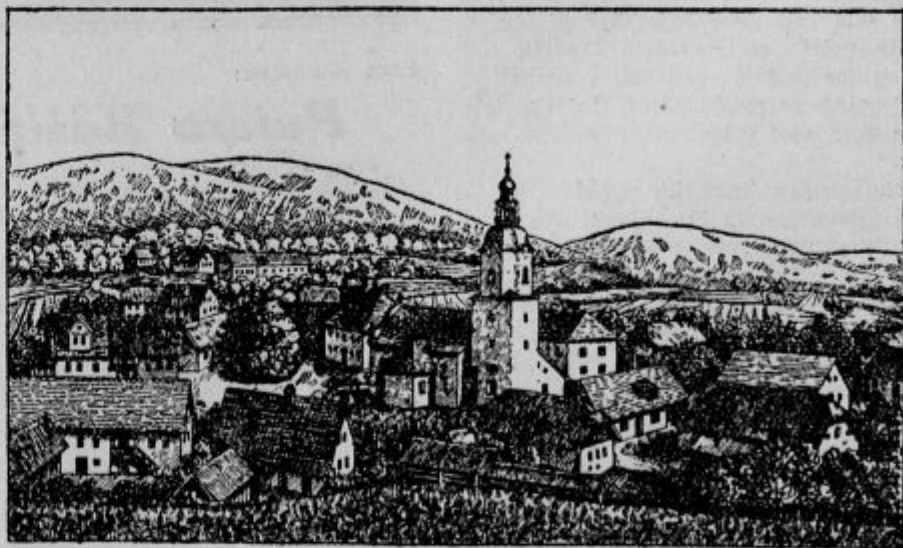
Naša vas

Kako si predstavljam našo lepo slovensko domačo vas?

Dal sem učencem zadnjega letnika arhitektonsko gradbenega odseka nepričakovano, brez uvoda to za vse Slovence velezanimivo vprašanje, na katero naj zares poljudno in resno odgovore, kajti dijaki t. j. naši bodoči praktiki in stavbni konstrukterji gotovo najbolj instinktivno slutijo, kaka naj bi bila slovenska moderna narodna vas, da bi tudi

poleg cerkve prva predstavica kulturnega in duševnega življenja v vasi. Prepričan sem, da bi bila vsaka taka vasica še bolj prijazna kakor je v sedanji obliki.

Polem še to, da bi tvorilo vsako posamezno poslopje na deželi tudi eno celoto. Stanovanjsko hišo, hlev in vsa ostala poslopja naj bi se razvrstila okoli obsežnega dvorišča. Toda ločeno z vmesnim praznim prostorom. Skrbeti bi morali kmetje za snago v hiši (v

odgovarjala slovenskemu narodnemu tipu in čustvovanju ter vsem zdravstvenim, lepočutnim in klimatičnim zahtevam. Čujmo, kako pišejo in gledajo naši bodoči narodni stavbeniki našo vas!

Prvi piše:

Prijetno je biti na vasi. Ko sem tako kolovratil skozi to ali ono vas, sem opazil, povečini, da so si naši kmetje postavljali svoje hiše in gospodarska poslopja ob cesti, in tako poteče včasih dosti časa, predno prideš taki vasi do konca.

Ne bi tako gradil vasi, sem si mislil pogostokrat. Zakaj kmetje ne zidajo tako, da bi tvorila vas neko celoto? Okoli cerkve bi zidali, lepo si razvrstili svoja poslopja, gospodarska in stanovanjska. Tudi šolo bi morali vzeti v svojo razvrstitev, saj je ravno ona

stanovanjih) in v hlevih mnogo bolj kakor sedaj ponekod.

Samo moderne arhitekture ne bi dal na vas. Kmetje naj pač zidajo udobna stanovanja, z velikimi svetlimi in zračnimi sobami, sploh naj si uredijo v notranjosti svoja stanovanja najmoderneje, toda nazunaj naj pa ostanejo naše kmetijske hišice tako prijazne, vabljive in ponižne kakor so sedaj in vsakdo bo rad zahajal iz pustega zapršenega mesta v naše ljubke vasi na počitek in oddih.

B. piše:

Naj opišem na kratko, kako sem si zamislil našo vas.

Do vasi naj vodi široka, prometna cesta, katera se ob vasi zavije za vasjo. V vas naj se pride s stranskimi cestami (poti), ki so v zvezi z glavno cesto. Hiše v vasi naj bodo pri-

proste, a lične, največ enonadstropne ter prosto stoječe, obdane s precej obsežnimi vrstvi sadnega drevja in sočivja. Vsekakor morajo biti gospodarska poslopja nekoliko ločena od same stanovanjske hiše, vendar pa v skupni zvezi ter vse skupaj obdano z nerazkošno ograjo. Higijena, ki je predpogoj za udobno, zdravo življenje, mora vladati v vseh stanovanjskih prostorih. Torej pazite povsod na oboje! Tudi gnojšča in greznice bi morale biti racionalno in higijensko izvršena in primerno zavarovana, ne pa tako, kakor je dandanes marsikje ali po večini slaba in zanikerna navada, boljše: razvada, da se gnojnice iz posameznih hlevov in svinjakov cedi, razliva in smrdi po celi vasi! To ne sme biti! Je tudi škoda za najboljši gnoj, ki se tako brezkoristno izgubi.

Če le mogoče naj dobivajo vaščani vodo iz vodovoda, ne pa iz vodnjakov ali »štiren«, kajti ti se navadno ne izvrše higijenično in so vedno izpostavljeni okuženju. Seveda kjer to ni mogoče, morajo biti vodnjaki izvršeni in izdelani z vsemi higijenskimi napravami.

Stanovanja in gospodarski prostori naj bodo vedno dovolj veliki in razsvetljeni ter preskrbljeni s primerno ventilacijo (zračenjem). Kuhinje naj bodo s štedilniki, poleg štedilnika pa še peč za pečenje kruha. Ne smejo pa biti kuhinje majhne, temne, zakačene in s kakim malim, nehigijeničnim ognjiščem oskrbljene.

Stranišča morajo biti dobro izvršena, na primernem kraju, ne proti cesti obrnjena, toda zavarovana pred hitro izmenjajočo se temperaturo.

C. pripoveduje:

Če pogledamo na sedanje stanje v grupaciji in razporedbi naših vasi odnosno hiš in gospodarskih poslopij, moramo na žalost reči, da hiše (stanovanja) in gospodarska poslopja v marsikaterem primeru niso praktično-higijenično razporejena. En sam primer, katera sem sam na lastne oči videl in ta je:

Svinjak in gnojna jama sta odnosno ležita na strani stanovanjskih oken. — Vse drugo pripovedovanje je nepotrebno. —

D. pripoveduje takole:

Grupacija vasi je odvisna ne le od terena, na katerem leži, temveč tudi od vremenskih neprilik in klimatičnih razmer do tiste pokrajine. In kakor vse nastaja in se razvija po kulturni zgodovini kraja, tako bi se morala vsaka (nova) vas ali tudi hiša prilagoditi zgodovinskemu teku sedanjega časa.

Tako sem si zamislil eno takih naših vasi, kako naj bi približno izgledala: sledeče:

V današnji hitro živeči in »napredni« dobi, ko vse človeštvo mrzlično stremi za tem, da in kako bi čim bolj izboljšalo svoje življenje, odnosno, svoja bivališča, bi bilo tudi pri zasnovi vasi treba budno paziti na to, da bi vas postala čim lepša in mikavnejša. Naše vasi naj bi izgledale nekako tako-le: V sredi vasi naj bi bil velik prostor, kjer naj bi stala cerkev, v notranjosti in zunanosti okrašena tako, da bi zares nudila vtis božjega hrama, kajti našim vaščanom je cerkev vse. Oni nimajo gledališča in kina in drugih zabav kakor meščani in tržani. V zunanosti naj bi se cerkev z impozantnim stolpom in lepo donečimi bronastimi zvonovi ponosno dvigala proti nebu, da bi vaščani s svetlim zanosom in pogledom zrli nanjo. Pred cerkvijo ali blizu cerkve naj bi stala velika košata lipa, obdana okoli in okoli s klopmi, kjer bi lahko vsako nedeljo vaški očanci moževali in se posvetovali o svojih gospodarskih skrbih in drugih stvareh, kakor se je to že od nekdaj vršilo, ker ravno v nedeljo po maši in po nauku imajo tisti primerni čas za vasko in druge pogovore. Blizu cerkve naj bi bila tudi šola, ki naj bi tudi imponirala po svoji zunanosti in notranjosti, saj cerkev, šola in mladina spadajo skupaj.

Na pokopališču, blizu cerkve ali na vasi, na vidnem mestu naj bi stal tudi spomenik v svetovni vojni padlim vojakom - vaščanom, spomenik, kraju primeren in živa, zgovorna priča neskončnega gorja, ki ga je prestopal naš narod med svetovno vojno. Istotako v bližini cerkve naj bi bilo tudi župnišče, tako da ima duhovnik blizu k svetemu opravilu.

Na vaški »trg«, če smemo tako reči, spadajo še druga važna poslopja kakor: Družinski dom, zdravstveni dom (če je), občinski urad, gasilni dom in druge trgovske ali obrtne hiše. Vaški »trg« naj bi se iz svojega središča ven zoževal in prehajal ali podaljšal v nekako precej široko ulico, kjer bi stali po vrsti posamezni ločeni kmetijski domovi, priprosto, a vendar ljubko narejeni v slogu narodne ornamentike, a ne premoderni.

Pred vsako hišo (nasproti cesti) naj bi bil primeren cvetlični vrt v okras hiše in obrambo cestnega prahu. Na oknih naj bi naša naša dekleta povsod gojila domače cvetlice predvsem naš roženkraut, nagelj in rožmarin. Zadaž za hišo naj bi se razprostiral dobro gojen sadovnjak z zlahkim drevjem, ki v poletnem času nudi tudi zadostno senco za odpočitek, v jeseni pa bogate sadove.

Ravnatoko stran od ceste in hiše naj bi bila gospodarska poslopja, kajti nič ni bolj nehigijeničnega in za ogenj nevarnega kakor hiša združena s hlevom in svinjakom.

Hiša naj bo narejena tako, da bo vredna človekovega dostojanstva. Ne več nizkih in temnih, mračnih in nezačnih sob in spalnic, temveč svetloba in solnce naj posije v naše kmečke domove in svež, čist zrak, naj zapiha po naših izbah! To bo rodilo zdravje in z zdravjem srečo in zadovoljnost.

Vaško pokopališče naj bi stalo, če le mogoče izven vasi, a na lepem prostoru in

sicer iz higijenskih in estetskih ozirov. Pokopališče mora biti skrbno negovano in s cvetjem in primernim drevjem zasajeno v kras vasi in spomin in čast pokojnim vaščanom, ki so nam bili v življenju najdražji.

Sicer pa so naša vaška pokopališča in stranišča! nekako merilo in viden izraz in dokaz kulture in izobrazbe, ki vlada v tistem kraju! — Torej pazite povsod na oboje! Tudi gnojšča in greznice bi morale biti racionalno in higijensko izvršena in primerno zavarovana, ne pa tako, kakor je dandanes marsikje ali po večini slaba in zanikerna navada, boljše: razvada, da se gnojnice iz posameznih hlevov in svinjakov cedi, razliva in smrdi po celi vasi! To ne sme biti! Je tudi škoda za najboljši gnoj, ki se tako brezkoristno izgubi.

E. modruje o naši vasi tako-le:

Kakor se regulirajo in modernizirajo in sanirajo mesta, tako bi se morale regulirati in prenoviti in preurediti tudi marsikatera naše vasi. V prvi vrsti bi se morale naše vasi izboljšati v zdravstvenih ozirih, ker so mnoge naše vasi v zdravstvu zelo zanemarjene. Pred vsem je skrbeti za zdravo, pitno vodo.

Dajmo zaključno besedo še enemu mlademu bodočemu stavbeniku! On pravi o naši vasi takole:

Do poslednjega časa so bila kmečka bivališča v higijenskem kakor tudi v estetskem

Dr. S. Bevk:

Po božično drevesce

(Prirodopisni pomenek.)

»Hajdi z menoj, dragi tovariš,« me je pozdravil med napol odprtimi vrati prijatelj Matej. »Ali ni greh, da tičiš v zadelhi jazbini, ko sije zunaj božje solnce in tanka burjica siplje zdravje vsem izprehajavcem? Glej, v svoj gozd sem namenjen, da odrežem smrečico za božično drevo, otrokom v radost, sebi v spomin na dni vesele mladosti.«

Nataknil sem suknjič, poveznil klobuk in kmalu sva koračila po poljski poti proti nizkemu hribu, koder se širi prijateljev gozd.

Zimski dan! Prijetno te boža hladna sapica, globoko diha je uživač čisti zrak in blagodejni so ti žarki zlatega solca. Zdravje vli-vase: z vsakim korakom ti raste svežost telesa in duha... Občutiš razpoloženje, kakor pred slavnostjo, ob pričakovanju veselega iznenađenja ali velikih dogodkov. Na zunaj miren, čutiš v sebi kličoče življenje, nevidno pripravljanje, presnavljanje... Zaukal bi, pa ni še čas... Tako je vsa priroda pozimi.

Letos je zima kasna. Novembrski sneg je po polju večinoma izkropel, le po razorih se tišče še pragasti ostanki in večje lise objemajo severno stran višjih vzboklin ter pokrivajo osojne ježe. Polje je kakor pripravljena miza, pogrnjena z veznim prtom: njive z zeleno ozimino, rjave v vseh odtenkih, raz-orane v praho, z ostanki pridelkov, vmes detelišča, ob roboh travniki. Ob poti se dvigajo poljski stražniki, temni kozolci, pred nedavnim polni, sedaj prazni in prozorni.

»No, no,« se oglasi moj sopotnik, »popolnoma prazni niso vsi, vsaj nekaterim so dane v varstvo prozaične fizičlovke.«

Prav imaš! Ampak, ali več o našem li-zolu še kaj več, kakor da je dober zabeljen in dober v salati? Res, že od nekdaj postavljajo po naših poljih fizičlove prekle in jih navadno spravljajo na soho v kozolce, toda prekle niso bila opora vedno enaki vrsti fizičlove. Vedeti moraš, da sadimo danes skoraj izključno ameriški fizičlove, pred odkritjem Amerike pa smo imeli zgolj afriški vrsto. Ameriškega fizičlove imamo dve znani vrsti: navadni fizičlove in laški fizičlove. Navadni ima belkaste cvete, ki vlečejo na rumeno, zeleno, rožnato ali vijoličasto in je natiške ali pa nizke zvrsti, laški fizičlove pa ima navadno škrlatnordeče cvete in rdeče, črno-pisane seme. Zanimivo je, da je večina evropskih jezikov prenesla staro ime »fizičlove« na novo ameriško rastlino. Najbrže se je to zgodilo zaradi velike sličnosti obeh rastlin in slučajne podobnosti mehiškega naziva »fizičlove«. Kolumb omenja fizičlove v svojem prvem potopisu kot »feksone«. — Pa ne samo fizičlove, tudi žgance nam je dala Amerika. Nemara še važnejša rastlina, nego fizičlove, je turšičica. Leta 1520 je prišla v Španijo in se od tam palagoma razširila po južni Evropi. Morebiti smo jo dobili v naše kraje preko vzhodnih pokrajin, na kar bi kazalo ime turšičice, turško je, kakor jo nazivajo deloma tudi Nemci, Italijani in Francozi. Naziv korusa je slovanskega izvora, debelača pa je novejša merska in je pomenila posebno zvrst s prav

(to je lepočutnem) oziru precej zanemarjena. Temu je v veliki meri kriva revščina, v še večji pa morda nevzgoja našega naroda. Naš mali človek si postavlja svoj dom postopoma. Najprvo si postavi majhno kolibo, nato čez nekaj časa poleg kolibe svinjak. Pred svinjakom si izkoplje gnojno jamo — pri tem pa ne gleda na to, ali ista leži sredi dvorišča, ali tik pred hišnim pragom. Dela se brez načrta, brez glave, tja v en dan!

Konečno so izprevideli nekateri vplivni činitelji, da je pri tem delu treba neukemu ljudstvu pomagati, ga poučiti. Ustanovili so se higijenski (zdravstveni) zavodi po celi državi, ki imajo vzvišeno nalogo, sanirati naše žalostne zdravstvene razmere posameznih vasi ob glavnih cestah. Začele so se sistematično graditi greznice in gnojne jame, nadalje dobri vodnjaki in vodovodi, in kar je glavno: zdravstveni domovi! Blagodejni vpliv te vse hvale vredne zdravstvene akcije se že vedno bolj povsod čuti.

Nalezljive bolezni ponehujejo, pa tudi kmetje sami so že pričeli gojiti olepšavo in čistočo svojih domov in stanovanj. Torej tudi moderna zdravstvena zakonodaja se je zavedla dejstva, da je treba tudi naši vasi dati reda, snage in solnca! — Zato naj živi, raste, cvete in se krepko razvija naša lepa, bela, čista, snažna in ljubka domača kmečka vas na deželi!

Zato: zidajte in opremljajte v pravem modernem smislu svoje kmečke domove in javna poslopja le z uporabo narodnih domačih motivov in pod nadzorstvom domačih strokovnjakov: stavbenikov in zdravnikov. S tem boste povzdignili narodno gospodarstvo in bogastvo ter samozavest v narodu, v tujcu pa ugled in občudovanje! Napravimo torej slovensko našo vas zdravo, srečno in zadovoljno — in to delo je v rokah celega naroda. Zato vsi:

na vas, na vas,
v našo kmečko vas!

in močan: edini med ptičji pevci nima votlih, z zrakom napolnjenih kosti, marveč polne oklene. Nekoliko teže leta zaradi tega, toda kadar gre v vodo na dno po ličinko ali rakca, mu prihaja teža kaj prav. S to svojo uredbo nas spominja na neke vrste povodnih sesavcev, namreč na lamatina in dugonga, ki tudi nimata votlih ali znotraj gobastih kosti kakor drugi sesavci, ampak težke, masivne. Te živali žive v vodah tropskih pokrajin in se hranijo s povodnimi rastlinami.

V gozdu sva! Pravi mešani gozd je to! Ob robu se gnete gosto grmovje: na olj se šopiri in sili iz gozda leska, pomešana z drenom in češminjem, vmes pa se svetijo rdeči plodovi šipka. Neprodirno goščo napravlja največ mestih še zelena robida, za njo pa štrle navpik šibe volčina in krljike. Nato se rastlinje razmakne. Visoke bukve z gladkimi debli tvorijo gozdno svetišče. Na levo stran postajajo redkeje in tja se je vrnilo mednje nekaj drugih listnjakov, kakor gaber in javor, niže spodaj proti potoku pa rastejo trepetljika, jelša in negnoj. Nad robom, ki ga je strmo ostrgala potočna voda, se beli šop vitkih brez. Na desno roko prehaja listnati gozd v jelovje. Najprej je na jasi nekaj brinov, potem so rdeči borovci, med katere že segajo smreke iz sklenjenega gozda na strajni desni strani.

Pravi mešani, kmečki gozd je to! Kar potrebuješ za dom, vse ti nudi: bukev za kurjavo, smreko za tram, javor za mizo, gaber za ročico, jesen za toporišče, negnoj za prečko, lesko za obroče in vitre. Mešani gozd pa je tudi lep za oko, naj si bo pozimi, še bolj pa spomladi. Kako krasen, vesel je pogled nanj, ko odpro bukve in drugi listnjaki nabite brste in se nežni listi prvič okopljejo v solncu! Željno sprejemajo toploto in oddajajo vodne hlape, da migeta zrak nad zelenimi krošnjami.

Veliko delo opravlja ozelenelo drevo. Ker je v vodi, ki jo srkajo korenine iz tal, primerno malo porabnih snovi, mora mnogo vode skozi rastlino. Odvišna voda odhaja kot hlapovje iz listov, in sicer skozi režice, ki jih ima vsak list na tisoče. Pri tem se list ob prevetliki vročini primerno ohlaja. Ob suši se listne mreže zapro, da bi zaradi izgube vode rastlina ne ovela in se ne posušila. Dorasla bukev izhlapeva 20—30 l vode na dan. Potem kakem potrebuje 1 ha bukovega gozda dnevno okoli 20.000 l vode. Rastlini pa ne zadostuje le voda iz tal z njenimi raztopinami. Neobhodno potreben za rast ji je še plin ogljik, ki ga jemlje iz zraka. Ogljika je v zraku le malo in ni čist, marveč spojen s kisikom v ogljikov dvokis. Ta ogljikov dvokis sprejema rastlina, sprasča ogljik in ga spaja v druge ogljikove spojine. Na 10.000 l zraka moramo računati le 2 g ogljika. V drevesu, ki tehtja 5000 kg, je 2500 kg ogljika. Zato je moralo tako drevo izrabiti ogljikov dvokis iz 12.500.000 kubičnih metrov zraka! To je sicer ogromno število, vendar se ni bati, da bi kedaj rastline porabile ves ogljik, kar ga je v zraku. Računa se, da je v ozračju 800 milijonov kg ogljika. Poleg tega izdihavajo vse žive stvari ogljikov dvokis in ogromne množine ga nastaja pri gorenju. Človek izdihava povprečno 900 g ogljikovega dvokisa na dan, kar da 245 g ogljika. Ze nekaj nad 30 ljudi bi s svojim dihanjem že vzdrževalo 1 ha gozda. Kljub temu ljudje in živali ne bi mogli zadostiti potrebam vsega rastlinstva na zemlji. Pač pa proizvajajo tvornice, zlasti plinarne in plavži v svojih pečeh ogromne množine ogljikovega dvokisa in tudi iz vulkanov ter mnogih vrelov izhaja v toliki meri, da ni misliti na zmanjšanje ogljika v ozračju.

Mešani gozd je zatočišče in dom mnogovrstnih živali. Daj, prijatelj, stopiva nekoliko po njem, da si ga ogledava tudi po tej plati. Saj morava itak za rob v dolinico, kjer so majhne smrečice samosevke, da si eno izbereva. — Glej tu stopnjo, drugo, tretjo: sled srnjadi, ki se nama je nemara umikala, ko sva stopala kramljaje po kolovozu. Morebiti naju niso niti slišale, ampak samo zavohale s svojim izvrstnim vonjem. Znano je, da je pri srni izmed vseh čutov najboljše razvit vonj. Vonjalno površje v nosni duplini je neprimerno večje od človekovega in vonjalno obkrožje na možganih zavzema tretjino vse površine, ne kakor pri človeku komaj dvajsetino. Nekateri živali vohajo še bolje od srne, kakor lisica in pes. Če bi površje vonjalnega dela pasje nosne sluznice razgnili v ravno, bi bilo skoraj enako površini vsega trupa.

Če je en čut posebno dobro razvit, potem navadno opazamo, da je zato kakšen drug čut kolikor toliko top. Najbolj očito se to dogaja med vidom in vonjem. Ptičji izvrstno vidijo, pa slabo vohajo, pes, lisica pa izvrstno vohata, pa slabo vidita. Nekateri prirodopisci so postavili pravilo, da je v živalstvu vsota vseh čutov stalna količina.

Razen srnjadi se v mešanem gozdu rad skriva in pase zajec. O božiču je zajec dobro rejen, pripravljen za čas pomanjkanja hrane in za čas skrbi za potomstvo. Podnevi tiči na svojem ležišču in dremlje, v mraku pa pohaja na pašo. Spanje ima rahlo in ne boš ga presenetil v snu. Vsak šum ga pravočasno zbudi, zato se je razširilo mnenje, da spi odprtih oči. Točna opazovanja pa so dognala, da tudi zajci zapro veke, kadar spa.